

Osmanlı Ekonomisinde Bir Finansman Modeli: Mudarebe (16., 17. ve 18. Yüzyıllar)

Çiğdem Gürsoy*

Giriş

15.yüzyılın ortalarından itibaren coğrafi keşiflerle birlikte önem kazanan deniz yolları sayesinde karadan yapılan uzun yol ticaretinin zamanla deniz yoluna kaydığı gözlenmiştir. Kara yoluna nazaran daha ucuz, zahmetsiz ve çabuk olan deniz yolu taşımacılığı özellikle büyük şehirlerin iâşe teminine oldukça katkı sağlamıştır. Osmanlı deniz ticaretinin de bu yıllardan sonra canlandığı özellikle İstanbul iâşesinin büyük bir bölümünün Balkanlardan ve Karadeniz kıyısındaki yerleşim yerlerinden karşılandığı bilinmektedir.

Ticaretin aksamadan devam etmesi nakit ihtiyacını sağlayan finansal aktörlerin koordine olması sayesinde mümkündür. Bu kapsamda sefere çıkan kaptanlar ve sermayedarlar arasında deniz ticaretinde sıklıkla kullanılan ortaklık usullerinden mudarebe ile yapılan iş birliktelikleri ön plana çıkmaktadır. Emek-sermaye ortaklığı olarak adlandırılan bu tarz birlikteliklerin 16. ve 17.yüzyıl deniz ticaretinde oldukça yaygın olduğu tespit edilmiştir. Dahası bu tür ticarete gemi sahipliği veya hissedarlığı da bir başka finansal aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Arşiv belgelerinde söz konusu finansal desteklerin sadece erkeklerden değil kadınlardan ve hatta vasi kontrolündeki çocukların mallarından sağlandığı kayıtlıdır. Finansman akışının çeşitleri ve detayları hakkındaki bilgilere İstanbul Kadı Sicillerinden erişilebilir. Ayrıca mudarebe ile ilgili bilgi bulunabilecek farklı bir belge türü ise deniz kazalarıdır. Kazalar ve gemilerin korsanlar tarafından ele geçirilmesi hakkındaki ayrıntılı hüccetlerde gemi sahiplerinin hisseleri, ortaklık türleri, gerekli finansman ihtiyacının kimler tarafından, hangi iktisadi organizasyonlar kullanılarak karşılandığı açıkça belirtilmiştir. Bir diğer bilgi borç-alacak anlaşmazlıklarının kaydedildiği hüccetlerden elde edilmiştir.

* Doç. Dr., İstinye Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, İstanbul/ TÜRKİYE, gursoycigdem@gmail.com

Konu hakkında birçok araştırma yapan Fethi Gedikli, “16. ve 17. Asır Osmanlı Şer’iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı: Galata Örneği”¹ başlıklı doktora tezi ile “İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudarebe”² başlıklı makalesi ve kitap olarak yayınladığı “Osmanlı Şirket Kültüründe XVI ve XVII Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması”³ çalışması örneklerinde görüleceği gibi alanında önemli eserler vermiştir. Bunların içinden para vakıfları ve mudarebeyi ele aldığı makalesinde özellikle gemi işletmeciliğinde mudarebenin sıklıkla kullanıldığını belirtmiştir. Dahası yeniçeri sandıklarının işletme usulleri arasında mudarebe ortaklıklarını örneklendirmiştir. Ayrıca İstanbul’da ve Ankara’da birer vakfın vakfiyelerinde mudarebenin geçtiğinden bahsedilmiş fakat uygulamada örneği tespit edilememiştir. Para vakıflarının sermayesi ile mudarebe yapılması paranın zayı olma ihtimalini güçlendirerek vakfın parasının yok olmasını beraberinde getireceği için bu yöntem kullanılmamış olmalıdır. Aynı şekilde Tahsin Özcan da mudarebenin para vakfi işletme usulleri arasında geçtiğini belirtmekle birlikte uygulama örneği vermemiştir.⁴

Son dönemlerde farklı bir inceleme metodu kullanılarak yapılan mudarebe araştırmasında; 17. yüzyılda İstanbul’da finansal ağ ve ticari ilişkiler sosyal ağ analizi ile değerlendirilmiştir. İnanca bağlı yapılan bir sınıflandırmada 17. yüzyılın ilk çeyreği ve son yarısı için elde edilen verilerden mudarebe ortaklıklarının mensup olunan din üzerinden araştırması yapılmış ve Hristiyanların Müslümanlara göre gemi ticareti sırasında mudarebe ortaklığı yaptıkları tespit edilmiştir.⁵

Mudarebe ile ilgili çalışmaların bir diğer ele alınış biçimi de olayın hukuki yönü ve özellikle son yıllarda artan katılım bankacılığı uygulamasıdır. Bu kapsamda konu bankacılık ve ahlaki risk yönünden ele alınarak, mudarebe finansmanının katılım bankaları için ahlaki risk barındırdığı ileri sürülmüştür.

1 Fethi Gedikli, *16. ve 17. Asır Osmanlı Şer’iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı: Galata Örneği*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1996.

2 Fethi Gedikli, “İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudarebe”, *Hak-ış Dergisi*, 1999, s. 68-73. Gedikli Tophane kadılığı 7 numaralı sicilde mudarebe akdi tespit etmiştir.

3 Fethi, Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü XVI ve XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması*, İstanbul 1998.

4 Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

5 Halime Kalkan, “17. Yüzyıl İstanbul’unda Finansal ve Ticari İlişkilerin Sosyal Ağ Analizi (SNA) ile Değerlendirilmesi”, *İstanbul İktisat Dergisi*, 69, 2019, s. 285-320.

Vade süresi, kayıt dışı işlemler, yasal alt yapı, ekonomik durum, ticari olgunluk, denetim gibi başlıklara bakılarak katılım bankalarında mudarebe finansman modelinin uygulanamayacağı belirtilmiştir. Başlıklardan hareketle katılım bankalarından farklı işleyen yeni bir kurumun gerekliliği sonucuna varılmıştır.⁶Ayrıca söz konusu finansmanın sürdürülebilir kılınması için alınan önlemler ve yaptırımlar araştırılmıştır.

Konuyu katılım bankaları üzerinden inceleyen bir diğer çalışma, “Mudarebe Sözleşmesinde Kâr” başlığı ile yayınlanmıştır.⁷ Mesele klasik ve çağdaş mudarebe olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. Bununla birlikte mudarebenin faizsiz bankacılık uygulamasındaki yerine ve tarafların kârı nasıl paylaşacaklarının hukuki yönüne odaklanılmıştır. Mudarebede fesih işleminin, sermayenin sahibine teslim edilmesiyle gerçekleşebileceği gibi sermaye sahibine teslim edilmeden de gerçekleştiği belirtilmiştir. Nitekim mudarebe akdi devam ederken sermayedarın sermayenin tamamını geri aldıktan sonra mudarebe tekrar vermesi, akdin yeniden kurulduğunu göstermektedir. Sermayedarın sözleşmeyi feshettikten sonra mudarebe sermayesini geri almadan aynı sermayeyi mudarebe sermaye olarak bırakması önceki akdin devamı değil yeni bir akittir. Faizsiz bankacılık sisteminde uygulanan mudarebe ortaklığının klasik mudarebeyle yapı bakımından aynı özellikleri taşısa da uygulamada bazı farklılıklar gösterdiği belirtilmiştir. Ele alınan diğer konular arasında; sermayenin işletilmesi ya da alt mudarebe yöntemi (mürekkeb) ile başkasına işletilmesi, sermayelerin karıştırılarak işletilmesi, günlük kâr uygulamaları, giderlerin taraflar arasında paylaşılması gibi başlıklar göze çarpmaktadır.

Çelik, mudarebe akdinin İslam fıkında sahih olabilmesi için sermaye, mudarib ve kâra ilişkin şartlarını araştırmıştır. Çalışmada, uygulamanın barındırdığı riskler ve bankacılık mevzuatındaki birtakım engellerden dolayı İslam bankacılığında mudarebe yönteminin neden yeterince yaygın

6 Taha Eğri, Muhlis Selman Sağlam, “Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2020., s. 197-226. Olası bir durumda maddi kâr kaybının az olması için müşteriler kâr marjı yüksek olan projeleri ortaklık finansmanı yerine borç finansmanı üzerinden yürüterek kârını paylaşmak istemezken, risk oranı yüksek projeleri mudarebe finansmanı ile gerçekleştirmeye daha fazla meyillidir.

7 Cemal Kalkan, *Mudârebe Sözleşmesinde Kâr*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.

kullanılmadığı anlatılmıştır.⁸ Yöntemin daha yoğun kullanımı için taraflar arasında güvence sağlayacak yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi, İslami bankaların vergi yükünün hafifletilmesi, mali yatırımlara daha geniş bir alan oluşturması ve mudarebe işlemleri için ehil ve nitelikli elemanların yetiştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Yusuf Dinç ise 2018'deki çalışmasında faizsiz finansal modellerin iktisadi katkılarını ele almıştır.⁹ Bir ekonomik model olan kapitalizmin başta eşitsizlik olmak üzere çeşitli sorunların üstesinden gelemediğini bu yüzden de sürdürülebilirliğini koruyamayacağını belirtmiştir.

Literatürden de anlaşılacağı üzere teoriye dayanarak pratiğin bol ve çeşitli örneklerle ele alındığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada bahsi geçen boşluğun doldurulması hedeflenerek İstanbul Kadı Sicillerinde transkribe edilmiş metinlerden mudarebe ve ilgili kavramlar taranmıştır. Örneklerin hukuki zemine uygunluğu ve farklılıkları ise Çatalcalı Ali Efendi'nin fetva kitabındaki açıklamalar ile desteklenmiştir. Bu kapsamda önce mudarebe ortaklığının açıklaması verilmiş ardından kitaptaki mudarebe konusu ile örtüşen hüccetler ele alınmış son olarak da uygulamada görülen fakat bahsi geçen eserde tam olarak karşılığı bulunamayan konular örneklendirilmiştir.

Mudarebe Nedir?

Mudarebe kısaca kâr paylaşımı esasına dayanan emek-sermaye ortaklığı anlamına gelmektedir.¹⁰ Ortaklıkta, bir taraf emeğini ortaya koyarken diğer taraf sermayesini vermektedir. Sermayedarın parasıyla emeğini ortaya koyup ticaret yapan kişiye mudarib denir. Mudarib, organizasyonu kendi yürütmelidir fakat gerektiğinde yardımcı olabilir, sermayedar izin verirse aynı anda birden fazla iş yapabilir. Ortaklık sonucunda sermayede bir zarar olduğunda öncelikle kârdan karşılanır yetmediği durumda sermayedar sermayesini kaybetmiş mudarib de emeğinin karşılığını alamamış olur. Fakat emeği ortaya koyan taraf işe özen göstermez ya da anlaşmaya aykırı davranır ise oluşan sermaye kayıplarını kendisi/mudarib üstlenmek zorundadır. Ortaklıkta mudaribin şahsi masraflarının karşılanması konusu, işin ikamet

8 Ümran Çelik, "Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı", *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, Vol. 1/3, s. 381-395.

9 Yusuf Dinç, "Economic Contributions of Interest-Free Finance Models", *Journal of Islamic Economics and Finance*, 4(12), 2018, s. 175-194.

10 Cengiz Kallek, "mudarebe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 30, 2005, s. 358-362.

edilen yerde ya da uzağında olmasıyla, harcamaların gerekli olup olmaması boyutu ile değerlendirilir. Harcamalar verilen rüşvetlere varıncaya kadar detaylandırılmıştır. Teoride mudarebe tek seferlik bir anlaşma olsa da kâr paylaşılır ana para geri alınmazsa mudarebe devam ediyor sayılır.¹¹

Uygulama sayesinde bilgi, beceri ve kabiliyeti olan fakat sermayesi olmayan kişilerin emekleri değerlendirilirken diğer taraftan sermayesi olup bahsi geçen özelliklere sahip olmayanların da sermayeleri âtil kalmayarak dolaşıma sokulmaktadır. Ortaklıklar birden fazla kişi ile yapılabilmektedir. Genel olarak kısa vadeli işlemlerde özellikle de kervan ve deniz ticaretinde sıklıkla kullanılmıştır. Her ne kadar belli bir zaman dilimi ile sınırlandırılması konusunda görüş birliği tam olmasa da genellikle sürenin 28 gün ile 1 yıl arasında olduğu belirtilmektedir. Sermaye tedavüldeki nakit para olmalıdır. Sermayenin ticarete kullanılması istense de tüccarın üretim için sanayiye ve tarım kesimine de sermaye sağladığı mudarebe örnekleri mevcuttur.¹² Kadı sicillerinde bahsi geçen mesele hakkında bolca kayıt vardır. Sermayedar ticaret yapılacak mekân, süre, iş çeşidi vs. gibi şartlar koyabilir. Kâr payı ortaklık akdinde taraflarca belirlenir. Kâr için oran belirtilmeyerek “taraflar arasında paylaşılacak” şeklinde geçiyorsa kâr paylaşımı yarı yarıya olmaktadır.

Taraflardan birinin vefatı, sermayenin ya da sürenin bitmesi anlaşmayı bitirebildiği gibi bazı özel durumlarda devam da edebilir. Örneğin; mudarib vefat ettiğinde sermayedar kişinin varisleri ya da mahkemenin tayin edeceği vasi ile devam edilebilir. Fakat mudarib vefat ettiğinde ortada herhangi bir bilgi belge yok ise söz konusu para mudaribin terekesinden alınıp sermayedara verilebilir. Yine resmî belgenin olmadığı durumlarda sermayenin şüpheli şekilde kaybolduğu ihtimaline karşılık mudaribin terekesinden istenilmediği ya da sermaye kaybının her iki tarafa pay edildiği durumlar söz konusudur. Dahası, mudaribin vefatı malın alındığı fakat satışın henüz gerçekleşmediği bir zaman diliminde olmuş ise mudaribin mirasçıları bu malı satın kârından belirlenen oran üzerinden sermayedara vermelidir.¹³

Mudarebe ortaklıklarında vekil tayini söz konusu olabilir. Vekil ile yapılan işlemler tek taraflı olabileceği gibi her iki tarafın vekilleri aracılığı ile de yapılmıştır. Mudaribin vekil tayin ettiği durumda, vekil sermayedardan parayı

11 Kallek, *age.*, s. 360.

12 Kallek, *age.*, s. 359.

13 Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları: Fetava-yı Ali Efendi*, Açıklayan, H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Yayınları, C 2, İstanbul 2014, s. 203.

isterken sadece kendi adını verip müvekkilinin adını vermese borç veren kişi de sadece vekili gördüğünden bu borç vekilin olur.¹⁴ Dahası sermayedar bir kişiyi vekil tayin ederek, vekilden malı satıp kâr elde etmesi sonucunda bu kârın mudarebe ortaklıklarının sermayesi olmasını talep edebilir. Burada üst üste iki farklı durum söz konusudur. Sermayedar vekil tayin ederek ticaret yaptığı için ilk ortaklık mudarebe anlaşması sayılmaz fakat buradan ele geçen para mudarebe ortaklığına konu olacağı için ikinci iş birliği geçerli bir mudarebe anlaşmasıdır.¹⁵

Mudarebe yoluyla verilen para ile üçüncü kişilerle ticaret yapıldığında yani mudarib aldığı malları bir başkasına sattığında kâr elde edemezse borcu veren sermayedar anlaşmayı feshederek ortaklığı bitirir. Ardından verdiği paranın borç olarak kalmasını talep edip mudarebeyi karza dönüştürebilir. Mudarib bu parayı mudarebe ile aldım ödemem diyemez.¹⁶ Mudarebe malının satılarak paraya çevrilmesi durumunda karz yapılabildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca yetim paralarının mudarebe ortaklığında kullanılabilceği fetvalardan tespit edilmiştir.¹⁷ Vasi tayin edilen kişi yetimin parası ile yetimin ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile sermayedar olarak mudarebe sözleşmesi yapabilir. Sermayedara kalan kâr sadece yetime harcanacaktır. Ortaklıkta mallar zayi olduğunda yetimin parası da kaybolmaktadır. Bu durum herhangi bir şekilde dava konusu olamaz.¹⁸ Meselenin riskinden ötürü her ne kadar yetim parası ile mudarebe ortaklığı fetva kitaplarında onaylansa da uygulama örneklerinde çokça görülmemiştir.

Tüm koşullar göz önüne alındığında mudarebenin geçerli sayılması için 6 şart vardır. Bunlardan birinin eksik olması durumunda sahih sayılmaz.¹⁹

1-Sermaye sahibinin vekil tayin etmeye mudaribin ise bu vekaleti ifa etmeye ehil olması gerekir.

2-Sermaye altın, gümüş gibi sikkeler ile diğer nakitler olmalıdır. Menkuller, alacak paralar sermaye olamaz.

3-Sermayenin tam olarak ne kadar olacağı taraflar arasında belirlenmelidir.

14 Ali Efendi, *age.*, s. 55.

15 Ali Efendi, *age.*, s. 198.

16 Ali Efendi, *age.*, s. 195.

17 Ali Efendi, *age.*, s. 516.

18 Ali Efendi, *age.*, s. 526.

19 Ali Efendi, *age.*, s. 194.

4-Elde edilen kârın ortaklar arasında nasıl paylaşacağı anlaşma yapıldığı sırada belirlenmelidir (1/2, 1/3 gibi).

5- Sermaye mudaribe teslim edilmelidir.

6-Mudaribe verilecek pay kârdan olmalıdır. Paylaşımın bir kısmı sermayeden bir kısmı kârdan yapıldığında anlaşma geçersiz olur.

Kadı Sicillerinden Örnek Uygulamalar ve Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetva Kitabındaki Karşılıkları

Sicillerdeki uygulama örneklerinden hareketle konu başlıkları göz önüne alınarak mudarebe ortaklığı için geçerli olan hukuki şartlar fetva kitabından takip edilmiştir.

*Mudarebe ortaklığında alınan akçenin bir kısmı mudaribin hukuki ve şahsi anlamda kusuru olmadan kaybolsa sulh yapmaya gerek yoktur. Sermayenin kaybolması ortaklığın neticelerinden biri olduğu için yapılan sulh da geçersiz olur.*²⁰

Todori'nin Yanaki reise verdiği 1.500 akçelik mudarebe sermayesinin geri ödemesi için açılan davada; Yanaki İstanbul'dan tahta getiren gemisinin fırtınaya yakalanarak zarar gördüğünü malların kaybolduğunu belirtmiş, karar onaylanmış ve Yanaki bu meblağı sulh olmaya gerek duymaksızın ödememiştir.²¹ Aynı şekilde Hasan reis, sefere çıkan İbrahim reise mudarebe ile toplam 3.000 akçe vermiştir. Gemi seferdeyken battığı için sermayedarın 3.000 akçeyi geri istemediği kayıtlıdır.²² Sulh olmaya gerek duyulmadan sonuçlanan davadan ayrıca bir reisin sermayesini kendi işletmeyerek bir başka reise verdiği örneklenmiştir.

Her ne kadar mudarebede mudaribin ihmali yok ise sulha gerek yok denilse de uygulamada sulh örneklerine rastlanılmıştır. Bal tüccarı Hacı Osman ile Ebûbekir birden fazla mudarebe ortaklığı yapmıştır. İlkinde ele geçen kâr olarak 200 riyalı kuruş ile bal alımı için yeniden bir ortaklık kurulmuş bu kez balın İstanbul'a giderken yolda ziyan olduğu belirtilmiştir. Yine aynı kişiler 500 kuruş mudarebe ile caminin aydınlatılması için mum alımına yönelik ortaklık yapmışlar burada da hırsızların mumları çaldığı belirtilmiştir. Neticede iki taraf toplam 15.000 akçe üzerinden sulh olup anlaşmışlardır.²³

20 Ali Efendi, *age.*, s. 173.

21 Kadı Sicillerine metin içinde referans, sırasıyla mahkeme adı, C, sayfa ve hüküm numarası ile "Galata 90, C 40, s. 387, Hüküm no: 515" formatında kaydedilmiştir.

22 Galata15, C 34, s. 114, Hüküm no: 126.

23 Eyüb74, C, 28, s. 91, Hüküm no: 57.

80 kıta esedi kuruş ile yapılan mudarebe ortaklığında ise mudaribin ana parayı ve nemasını vermek istememesi neticesinde açılan davada mudarib, aldığı para ile Yağkapanı yakınındaki dükkanına malzeme aldığını fakat dükkanına giren hırsızın tüm malzemeleri çaldığını beyan etmiştir. Neticede sulh yoluna gidilerek mudaribin 47 kuruş vermesi yönünde karar çıkmıştır.²⁴ Hücetlerde kuruş ve akçenin dışında efrenkiye altını, esedi kuruş, riyali kuruş, akçe, yaldız altını, filori farklı para birimleri ile mudarebe ortaklığı yapıldığı tespit edilmiştir.²⁵

Zeynep hatunun Şerife hatuna mudarebeden verdiği 40 kuruşu geri istediği davada 7 kuruşunu aldığını 33 kuruşun kaldığını beyan etmiş, neticede 20 kuruşa sulh olunmuştur.²⁶ Bir başka örnekte; Balkapanı tüccarı İsmail Ağa ile zenbilci Mebruk'un dört sene sonrasında bitirilen 4.100 kuruşluk mudarebe ortaklıklarının kârı 3.000 kuruştur. Ana para eklendiğinde toplamda 7.100 kuruş bölüşülecektir. Hücetten, İsmail Ağa'nın kızı Şerife'yi vekil tayin ettiği anlaşılmaktadır. Vekil, 4.930 kuruş alacaklı olduklarını beyan etmiş, borçlu ise paranın bir kısmını verdiğini beyan etmiş sonrasında taraflar 1.000 kuruşta sulh olmuştur.²⁷

Bir başka örnekte; 200 kuruşluk mudarebede ortaklığında mudaribin 110 kuruş geri ödemesinden sonra kalan için dava açılmıştır. Davada mudarib 90 kuruş borcu olduğu fakat bunun ancak 47 kuruşunu ödeyebileceğini geri kalan kısmın ise zayi olan mallara sayılacağını söylemiştir.²⁸ Zayi denilen 43 kuruşluk mallar; 13 kuruşluk kıymetli bir kuşak ve 30 kuruşluk diğer mallar olarak açıklanmıştır. Mahkeme geri kalan 43 kuruşun ödenmesine karar vermiştir. Malların zayi olduğu konusunda mahkemenin şüphesi olduğu anlaşılmaktadır.

*Taraflardan birinin diğerine borcu olduğunda alacağa karşılık olarak mudarebe sözleşmesi yapılamaz.*²⁹

Aileden birinin diğerinin haberi olmadan mudarebeye verdiği sermayenin geri alınması için görülen davadan anlaşıldığı üzere; madenci ustası

²⁴ Galata90, C 40, s. 289, Hüküm no: 361.

²⁵ Galata114, C 54, s. 287, Hüküm no: 181; Rumeli161, C 59, s. 413, Hüküm no: 417; Rumeli40, C 46, s. 102, Hüküm no: 71.

²⁶ Rumeli272, C 74, s. 420, Hüküm no: 538.

²⁷ İstanbul172, C 96, s. 409, Hüküm no: 359.

²⁸ BAB197, C 73, s. 545, Hüküm no: 750.

²⁹ Ali Efendi, *age.*, s. 195.

Kireki'nin oğlu Dimitri, babasının 5.500 kuruşunu, kendisinden habersiz bir başka madenci ustasına mudarebe ile vermiştir. Babanın karşı çıkması ile mahkeme paranın geri verilmesini kararlaştırmıştır.³⁰ Parayı alan kişi Sava, Kireki'nin kendisine öncesinden karz borcu olduğu, bahsi geçen 5.500 kuruşun buna mukabil kendinde kalması gerektiğini beyan etse de karar mudarebe parasının hem şahsın bilgisi dışında verildiği hem de hukuken eski borca sayılamayacağı için ödenmesi gerekliliği kayıtlıdır.

*Sermayedar mudaribe ticaret için gitmemesi gereken yerleri söylemiş fakat mudarib bu yerlere gitmiş paranın bir kısmı helak olmuş ise kayıptan mudarib sorumludur. Aynı şekilde sermayedar malların nereden alınıp satılacağını da belirleyebilir. Bu durumda farklı mallar alındığında ve farklı beldelere gidilip satış yapıldığında ortaya çıkan zarardan mudarib sorumludur.*³¹

Mudarebe yoluyla ortak olunan geminin düşmanların eline geçmesi ile mudaribin sorumluluğundaki paranın çalınması neticesinde görülen davadan anlaşıldığı üzere; mumcu Mehmet Çelebi, Yorgi'ye üç sene öncesinde 8.000 fiddi akçe vererek İzmir sınırları içinde kalmak şartı ile ticaret yapmasını istemiştir.³² Fakat Yorgi'nin kısıtlara uymayarak İstanbul'a gittiği anlaşılmıştır. Her ne kadar mudarebe anlaşması yapılsa da Yorgi, sermayedarın şartlarına uymadığı için kaybolan paradan sorumlu tutularak parayı ödemeye mahkûm edilmiştir.

İznik'te oturan Nasuh 1.100 akçesini Hacı Abdi'ye Mısır'a gitmesi için mudarebe ile vermiştir. Abdi İzniğe geldiğinde sermayedar Nasuh parasını istemiş, parayı veremeyen Abdi ise tekrar Mısır'a gitmiş fakat bu sefer dönerken gemi battı iddiasıyla parayı vermeyi yine reddetmiştir. Mahkeme Abdi'nin parayı ödemesini istemiştir.³³ Ortaklıkta sermayedarın bazı kısıtlar getirmesi ve mudaribin bunlara uymaması durumunda kayıp malların tamamından mudarib sorumu tutulmuştur.

*Mudarib aldığı parayı bir başka kişi ile mudarebe ortaklığında kullansa, bu ikinci mudarebe ortaklığındaki para ziyan olsa ilk mudarib ilk sermayedara parasını ödemekle yükümlü olur.*³⁴

30 İstanbul94, C 85, s. 540, Hüküm no: 532.

31 Ali Efendi, *age.*, s. 200.

32 Ahiçelebi1, C 49, s. 129, Hüküm no: 140.

33 Üsküdar26, C 7, s. 238, Hüküm no: 450.

34 Ali Efendi, *age.*, s. 201.

Sabuncu Mustafa Ağa, reis Ali Ağa'ya mudarebe ile 5.000 kuruş, karz olarak da 1.187 kuruş vermiştir. Mustafa Ağa, Ali reisin Burgos köyünde mal satışı olduktan sonra payını vermeyip bu para ile Trabzon ve Abaza gibi sermayedarın şart koşmadığı yerlerde tuz alım-satımı yapmak için gittiğini iddia etmektedir. Trabzon'a Rus reislerin tuz arzından dolayı malın ucuza gittiği için satılmadığını bu yüzden Abaza'ya gidecek Genç Ali reise malları teslim ettiğini bu arada Genç Ali reisin gemisinin helak olduğunu bildirmiştir. Neticede Ali Ağa'nın mudarebe şartlarına uymayarak farklı kişilerle izinsiz ortaklıklar kurduğu için Mustafa'ya borcunu ödemesi kararı çıkmıştır.³⁵

*Mudaribin farklı sermayedarlardan farklı miktarlarda aldığı nakitleri birleştirip mal alabilmesi mümkündür. Burada önemli olan ticaret sırasında malların bir kısmının yok olduğu durumlarda ele geçen kâr ilk başta alınan sermayelerin oranları kadar bölüştürülmesidir.*³⁶

Derviş reisin vefat etmesi ile iki farklı kişiden mudarebe yolu ile aldığı 1.000 ve 2.000 akçelik meblağların varislerinden istenmesi üzerine görülen davada, mahkemenen alacaklılara gereken ödemelerin yapılması yönünde karar çıkmıştır.³⁷ Yine 1596'da vefat eden Mahmut reiste Mehmet'in, Şaban reisin ve İbrahim'in mudarebeden 4.000, 1.000 ve 1.000 akçe alacaklarının bulunduğu sonraki hükümlerde ise Mahmut reisin kızı ve eşinin varis olarak alacaklıların tüm borçlarını ödedikleri kayıtlıdır.³⁸ Görüldüğü üzere varisler bu alacakları ödemek durumundadır.

36. racilin taifesinden iki kişinin aynı bölükten bir kişiyle yaptıkları 53.000 ve 7.000 akçe olmak üzere toplamda 60.000 akçelik mudarebe anlaşmasının kârı yarı yarıya paylaşılacaktır. Mudaribin vefatı üzerine anlaşmayı bozarak paralarını geri isteyen sermayedarlar 60.000 akçe ve nemadan herhangi bir meblağ almadıklarına yemin etmişlerdir.³⁹

Ortaklık başlangıcında ya da ilerleyen dönemlerde taraflardan birinin vefatı durumunda uygulanması gereken kurallar da belirtilmiştir. Vefat ortaklığın hemen başında olduğunda alınan para ile henüz bir ticaret yapılmadı ise sermayedar

35 İstanbul94, C 85, s. 572, Hüküm no: 570.

36 Ali Efendi, *age.*, s. 201.

37 Balat2, C 11, s. 214, Hüküm no: 310.

38 Galata20, C 35, s. 122, Hüküm no: 113; Galata20, C 35, s. 184, Hüküm no: 201; Galata20, C 35, s. 229, Hüküm no: 270.

39 Rumeli21, C 12, s. 103, Hüküm no: 68.

mudaribin varislerinden mal alınıp satılıyorsa şu kadar kâr elde edilirdi diyerek kâr isteyemez. Sadece verdiği parayı alabilir.

Mudarebeye verilen paranın tamamı olan 14.000 akçe mudarib vefat ettiği için mirasçılardan alınmıştır.⁴⁰ Ortaklığa mevzu olan paranın eksiksiz geri alınması, henüz mal satın alınmadığını göstermektedir. Aynı şekilde, vefatından sonra 6.912 akçelik malına beytülmal idaresi tarafından el konulan Hacı Mahmud'un terekesinden mudarebe alacağını isteyen Pir Ahmed, Hacı Mahmud ile 371 sikke mudarebe ile ortak olduktan hemen sonra Mahmud'un vefat ettiğini söylemiştir.⁴¹ Beyandan ortaklığın henüz başında bulunduğu mal vs. alınmadığı anlaşıldığından Pir Ahmed'in sermayesi terekeden ödenmiştir.

Bu gibi beytümala kalmış muhalefat örneklerinden de mudarebe ortaklıkları ile ilgili bilgiler tespit edilmiştir. 61. Bölükte yeniçeri iken vefat eden Mahmud'un 12.205 akçesi beytümala kalmıştır. Terekesinde 31. yaya bölümünden Ali'nin Mahmud ile yaptığı mudarebe ortaklığından 3.000 akçe alacağı olduğu 37. ve 47. Ağa bölüklerinden Demir ve İskender'in şahitlikleri ile doğrulanmıştır.⁴² Varisi olmadığı için tüm mirası beytümala kalmış bir başka örnekte ise Hüseyin'in vefat eden Murat'a mudarebe ile 1.000 akçe verdiği şahitler ile tespit edilmiştir.⁴³ Bir diğer örnekte de 31.000 fiddi akçeyi mudarebe ortaklığı ile Mehmed'e veren Himmet vefat ettiğinde karısından başka varisi olmadığı için paranın ¼ hissesi beytümala kalmıştır. Beytümala yetkilileri %25 alacaklı oldukları 31.000 akçeyi Mehmed'den almışlardır.⁴⁴

*Hukuken ortaklardan biri vefat ettiğinde ortaklık sona erer. Fakat mudarib malları aldıktan sonra sermayedar vefat etse, sermayedarın varisleri mudaribin malları satmasını beklemek zorundadır, mallar paraya çevrilmeden ortaklık için verilen para istenemez. Bu durumda mudarib malları satarak kâr oranı üzerinden anlaşılacak meblağ kadarını varislere verecektir.*⁴⁵

Bakkal dükkânı işleten Papa Zopoli vefat ettikten sonra mirasçılarının babalarının mudarebe ortaklığındaki tüm meblağı 10.000 akçe borcunu sermayedar bakkal Yani Todori'ye verdikleri şahitler huzurunda tespit edilmiştir.⁴⁶

40 Galata20, C 35, s. 53, Hüküm no: 12.

41 Balat2, C 11, s. 92, Hüküm no: 77.

42 Balat2, C 11, s. 298, Hüküm no: 482; Balat2, C 11, s. 299, Hüküm no: 483.

43 Eyüb49, C 26, s. 221, Hüküm no: 242.

44 İstanbul191, C 44, s. 66, Hüküm no: 16.

45 Ali Efendi, *age.*, s. 196.

46 İstanbul18, C 18, s. 455, Hüküm no: 483.

Bir diğer hüccette, gemi ortaklığı yapılmak üzere mudarebe yoluyla verilen para Şükrullah reisin vefatıyla varislerinden istenmiştir. Kayıtta geminin çeşitli yerlerine ve reisin kendi harcamalarına yapılan masraflardan bahsedilmektedir. Şükrullah reis ölüm yatağında iken bahsi geçen harcamaları ve geri kalan parayı varislerine söylemiştir. Ortakların da hisseleri ölçüsünde elde kalan para ve reisin şahsi harcamalarından 491 kuruş alacaklı oldukları şahitler huzurunda beyan edilerek onaylanmıştır. Geminin $\frac{1}{4}$ hissesi Şükrullah reisin, $\frac{3}{4}$ hissesi ise diğer ortaklarının olduğu için bölüşüm bu oranlara göre yapılmıştır.⁴⁷

Sermayedardan alınan paraya karşılık yıllık belli bir miktar rıbh alındıktan sonra gerisi mudaribe kalsın denilmez. Diğer türlü ortaklık geçersiz sayılır.⁴⁸ Çünkü mudarebe ortaklıklarında $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ gibi belirli oranlar olmalıdır.

Hacı Hasan'ın, Şaban ile yaptığı 200 kuruşluk mudarebe anlaşmasının kârından 6.000 akçe ve ana paradan 90 kuruş aldığı fakat halen 110 kuruş alacağı kaldığı tespit edilmiştir. Mudarib Şaban'a en kısa sürede borcunu ödemesi gerektiği şahitler huzurunda belirtilmiştir.⁴⁹ Farklı bir örnekten görüldüğü üzere; kârın yarı yarıya paylaşılacağı bir mudarebe anlaşmasında ortaya konan 42.500 akçelik meblağın rıbhı 16.000 akçedir. Kârın yarısı 8.000 akçenin sermayedara verildiği fakat ana paranın sadece 6.000 akçelik kısmının teslim edildiği anlaşılmıştır. Mahkeme mudaribin geri kalan 36.500 akçeyi aylık 300'er akçe olarak bir yılda ödemesine karar vermiştir.⁵⁰

Abdullah'ın Mustafa Beşe'ye mudarebe ile verdiği 50 kıta esedi kuruşun bir sene işletilmesi sonunda 10 esedi kuruş neması olduğunu ispatlayamadığı için nemayı alamadığı buna karşılık ana parasını aldığı kaydedilmiştir.⁵¹ Aynı şekilde 16.000 akçe mudarebe ile verilmiş bir sene sonra 4.000 akçe kârıyla

47 BAB46, C 19, s. 447, Hüküm no: 528.

48 Ali Efendi, *age.*, s. 203.

49 BAB54, C 20, s. 418, Hüküm no: 511. Borcun ödenmesi için direkt olarak süre verildiği örnekler de bulunmaktadır. Mudarebe ile verilen 47.490 akçenin geri alınmasında problem yaşanmıştır. Bunun 29.490 akçesi verilmiş geri kalan 19.600 akçenin ise 50 gün içerisinde verilmesi için anlaşma yapılmıştır. Fakat davadan anlaşıldığı üzere 50 gün geçmesine rağmen ödeme yapılmamıştır. İstanbul12, C 16, s. 876, Hüküm no: 1199.; Aynı şekilde, yeniçeri Ahmed Beşe'nin, Abdullah'tan mudarebe alacağı 2000 akçe için 3 gün müddet verildiği kayıttır. Üsküdar84, C 10, s. 278, Hüküm no: 440.

50 Ahiçelebi1, C 49, s. 181, Hüküm no: 226.

51 Galata90, C 40, s. 278, Hüküm no: 344.

geri alınmıştır.⁵² Yani ve Aristo arasındaki mudarebe ortaklığında 8.000 osmani için 700 osmani rıbh verildiği ana paranın ortaklıkta devam ettiği tespit edilmiştir.⁵³ Bir başka örnekte; Hüma hatun tarafından mudarebeye verilen 60.000 akçenin yıllık kazancı 20.000 akçedir. Kârın ½ oranında paylaşılması kararlaştırıldığı için sermaye ve kâr bir sene sonunda 70.000 akçe olarak geri alınmıştır.⁵⁴ Yıllık gelir yaklaşık %35 oranında gerçekleşmiştir.

*Ortaklıktan kazanılan rıbhların zaman zaman pay edildiği durumlarda ortaklık bitirilmesi istenildiğinde verilmiş olan rıbhın ana paraya sayılması mümkün değildir.*⁵⁵

Bir gemi taşımacılığında oluşturulan 40 kuruşluk mudarebe ortaklığının sonunda kazanılanlar; 7.5 kuruş sermayedarın kârı, 5 kuruş mudaribin kârdan payına düşen kısım ve 3 kuruş mudaribin çalışma ücreti olmak üzere tüm fayda taraflar arasında paylaştırılmıştır.⁵⁶

Aynı kişiler arasında yapılan farklı mudarebe ortaklığında; Musevi cemaatinden Konarta ve Yani'nin 25 ve 50 kuruşluk iki mudarebe ortaklığının sonunda toplam 75 kuruşun ve kazanılan rıbhlardan Konarta'ya düşen payın verildiği anlaşılmıştır. Her ne kadar rıbh miktarı yazmasa da ana para ve rıbhın ayrı ele alındığı tespit edilmiştir.⁵⁷

*Aile içindeki mudarebe sözleşmelerinde babanın sermayedar, oğlunun mudarib olduğu bir durumda baba vefat ettiğinde diğer mirasçılar mudarib olan aile bireyinden kazancı ve sermayeyi istemeleri durumunda mudarib de mirasçılara babasının payını öder.*⁵⁸

Baba Himmet beşe ve oğul Mehmed Çelebi'nin birlikte Hasan'dan aldıkları 2.600 esedi kuruşluk mudarebe sermayesinin 1.270 kuruşluk kısmını teslim alan Himmet bunu oğlu Mehmed'e verdiği dair hükümden aile bireylerinin ortak olarak mudarib olabilecekleri tespit edilmiştir.⁵⁹ İki kız kardeş arasında yapılan tütün satışında kullanılan mudarebe usulünde ilk etapta babanın 150 vukiyye duhanı ve dükkandaki eşyaları kızlarına sattığı

52 Eyüb37, C 25, s. 203, Hüküm no: 224.

53 Hasköy3, C 52, s. 53, Hüküm no: 26.

54 Ahiçelebi1, C 49, s. 293, Hüküm no: 420.

55 Ali Efendi, *age.*, s. 204.

56 Galata259, C 63, s. 194, Hüküm no: 185.

57 BAB92, C 60, s. 463, Hüküm no: 530.

58 Ali Efendi, *age.*, s. 204.

59 Eyüb82, C 29, s. 168, Hüküm no: 200.

sonrasında kızların aynı miktar duhanı ve eşyaları babalarına mudarebe usulü ile verdiği kayıtlıdır. Duhan satışından ele geçen kârın kızlar ve baba arasında paylaşıldığı tespit edilmiştir.⁶⁰

Aile arasında yapılan bir başka mudarebe ortaklığında; Ümmühan hatun kürk, kıymetli takılar, kumaş vs gibi bazı malların yanında mudarebe ile eşine verdiği 200 kuruş ile mehir parası olan 6.500 akçeyi boşanma sebebiyle istemektedir. Açılan davada sulh olunmuştur.⁶¹ Bir başka boşanma davasında aynı şekilde mehir ve mudarebe ortaklığından gelmesi gereken paylar söz konusudur. Vefat eden Hüseyin beyin muhalledatından eşine 12.000 akçe mehir ve 12.000 akçe mudarebe ortaklığından toplam 24.000 akçe verildiği tespit edilmiştir.⁶²

Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetva Kitabında Birebir Karşılığı Bulunmayan Mudarebe Örnekleri

Fetva kitabında tam olarak karşılığı olmayan fakat hüccetlerde mudarebe konusunda karşılaşılan farklı örnekler konuyu detaylandırmak için fırsat yaratmıştır. Bu kapsamda, mudarebe ortaklığı yapmamış fakat avantajlarından yararlanmak isteyen kişiler tespit edilmiştir. Mudarebe dışında örneğin karz ile alınan borçların geri ödemesi geldiğinde bunların mudarebe ortaklığı ile alındığı ve zayi olduğu belirtilerek verilmek istenmemiştir. Karz olarak alınan fakat geri ödenemeyince mudarebe ortaklığı yapıldığı söylenen bir örnekte; 3.000 akçelik karz borcunun kalan 1.300 akçesini ödememek için mudarebe ile verilmişti bu para helak oldu denilmiştir. Neticede taraflar 500 akçede sulh olmuşlardır.⁶³ Yani de Nikola'dan aldığı 3.000 akçeyi sahibi olduğu Bahşi Çelebi Fırını'nda kullandığını söylemiş, fırının zarar ettiği için Nikola'nın parasını geri vermeyerek borcu mudarebe ile aldığını ifade etmiştir.⁶⁴

Aynı kişi ile çeşitli sebeplerden dolayı birden çok mudarebe ortaklığı kurulduğu tespit edilmiştir. Mudaribin vefatı neticesinde ortaklığın davaya taşınması ile ilgili hüccetten mudarib Hasan'ın aynı kişiden birden fazla mudarebe ile para aldığı tespit edilmiştir. İbrahim'in Hasan'a keten, şeker, kına gibi mal alımı için mudarebe usulü verdiği 150 kuruşun yanı sıra 240 kuruş daha verdiği anlaşılmıştır. Hemen ardındaki hükümde bahsi geçen

60 Eyüb163, C 67, s. 244, Hüküm no: 184.

61 İstanbul22, C 57, s. 96, Hüküm no: 26.

62 Galata20, C 35, s. 323, Hüküm no: 421.

63 İstanbul10, C 51, s. 236, Hüküm no: 193.

64 Beşiktaş2, C 42, s. 86, Hüküm no: 96.

meblağların İbrahim'in varisleri tarafından ödendiği tespit edilmiştir.⁶⁵

Konu hakkındaki bir diğer örnekte; Sinan Efendi'nin hayatta iken Ramazan'a işletmek üzere verdiği 650 kuruşla birlikte beş bin akçe kıymetinde bir adet katır, Sinan Efendi'nin vefatından sonra varisleri tarafından Ramazan'dan istenmiştir. Ramazan şahitler huzurunda Sinan Efendi'den mudarebe yolu ile 42.000 akçe, ayrıca 8.000 akçe değerinde katır aldığı beyan etmiştir. Ayrıca Ramazan bu meblağlara Sinan Efendi'nin izni ile kendi malından 24.000 akçe ekleyerek Halep ve farklı yerlere ticaret yaptığını belirtmiştir. İlk seferde sorun çıkmadığı fakat 2. seferde mallara Kazaklar el koyduğu için mudarebe ortaklığı gereği paranın ziyan olduğunu söylemiştir. Neticede mudarebe ortaklığında ziyan olan paranın verilemeyeceği şahitler huzurunda belirtilmiştir.⁶⁶ Hücetten mudaribin sermayedarın izni ile ticaret yapılacak nakde kendi parasını da ekleyebileceği örneklenmiştir. Mehmed b. Cafer'e mudarebeden 2.000'er akçe borçlu olan Şahkulu b. Hızır ve Mehmed bin Ramazan'ın davalarında taraflar borçlarını kabul etmişlerdir.⁶⁷ Aynı kişi ile birden fazla yapılan ortaklıklar da bulunmaktadır. Sermayedar Mustafa b. Mehmed ve mudarip Mustafa reis Acısu'ya, Kefe'ye ve 2 kere Galos'a yapılan seferler ile dört mudarebe ortaklığından toplam 24.000 akçe kazanç sağlanmıştır.⁶⁸

Ortakların ana parayı geri almadan ikinci kez ortaklık kurdukları da tespit edilmiştir. Bunlardan bazılarında sermayenin zayı olduğu görülmüştür. Ali Ağa mudarebe ile 300 riyali kuruşu faydası yarı yarıya olmak üzere Bekçi Mehmed'e vermiştir. Mehmed ilk seferde 1.800 akçeyi kâr olarak verdiğini ikinci seferde ise gemi suya gömüldüğü için 300 riyali kuruşu geri ödemeyeceğini belirtmiştir.⁶⁹

Mudarebeye para dışında mal verildiği de örneklenmiştir. Mihal dört adet balık ağını Yorgi'ye yarı yarıya mudarebe ile vermiş fakat ağlar denizde kaybolmuştur.⁷⁰

Bazı hücetlerde mudarebe karşılığında rehin mal ve/veya kefil alındığı tespit edilmiştir. Mehmed'den mudarebe ile 280 kuruş borç alan Abdullah karşılığında

65 BAB46. C 19, s. 555, Hüküm no: 676.; BAB46. C 19, s. 557, Hüküm no: 678.

66 Rumeli40, C 46, s. 125, Hüküm no: 100.

67 Üsküdar51, C 8, s. 123, Hüküm no: 145.; Üsküdar51, C 8, s. 123, Hüküm no: 146.

68 Üsküdar84, C 10, s. 152, Hüküm no: 140.

69 Rumeli80, C 15, s. 140, Hüküm no: 135.

70 Üsküdar14, C 5, s. 153, Hüküm no: 251.

evini istiglal ile rehin vermiş. Dava sonunda mudarebe ile verilen parayı mudarib Abdullah'ın şahsına harcadığı anlaşıldığından bahsi geçen meblağı borç olarak geri ödemek zorunda olduğu kayıtlıdır.⁷¹ Ödenmediği taktirde rehin malın işleme alınması söz konusu olacaktır. Diğer bir örnekte; Erkin, Mustafa'dan aldığı 5.000 akçelik mudarebe borcunun aslı ve kâr payına karşılık bağıni rehin vermiş.⁷² Rehin malın ev hissesi olduğu örnekte de Mustafa Efendi'nin Hüseyin Ağa'ya fırında işletmesi için mudarebe karşılığı verdiği 2.000 kuruşun, 1.000 kuruşluk kısmı ödenmemiştir. Bu kapsamda anlaşmanın başında Hüseyin Ağa borcuna karşılık rehin verdiği 96 hisselik ev hissesini kalan borcu 39.245 akçe karşılığında devredince taraflar sulh olmuştur.⁷³ Taşınabilir rehin mallara örnek olarak bilezik verilmesi; İbrahim ile Arasta'nın mudarebe ortaklığı bittiğinde İbrahim Arasta'ya verdiği 2000 akçesini alıp Arasta'dan rehin aldığı bilezikleri geri vermek için Murad reisi vekil tayin etmiştir.⁷⁴

Araştırma boyunca kefil istekleri hakkında da örnekler tespit edilmiştir. Mehmet çelebi malından 100 kuruşu mudarebe ortaklığı ile kaptan Bekir reise teslim ederken kefil olarak da Mehmed reis seçilmiş. Mehmet çelebi parasını Bekir reisten geri alamayınca kefilden parasını istemiş fakat reddedilmiş.⁷⁵ Kefil gösterilse de kabul edilmeme durumu söz konusudur. Kefilin borcunu ödediği bir örnekte ise Hesna hatun Abdi'den aldığı 2.000 akçelik mudarebe borcuna karşılık kayığına Abdi'yi ortak yapmıştır. Hesna Hatun'un borcu ödememesi üzerine alınan borca kefil olan Keyvan'ın borcunu tastik ettiği kaydedilmiştir.⁷⁶

Mudarebe ortaklıklarından ele geçecek paranın mal ya da farklı şekillerde ödendiği örnekler mevcuttur. 200 kuruşluk mudarebe anlaşmasının kârı olan 25 kuruş ilave edilerek sermayedarın alacağı 225 kuruşun 160 kuruşu 120 top Kastamonu bezi, 2 kuruşu mum, 2 kuruşu kıymetli sabun, 1 kuruşu hammaliye ve 1 kuruşu da mes ile pabuca sayıldığı kalan 59 kuruşun masraflara gittiği belirtilmiştir.⁷⁷ Mehmed ile Ali beşe arasında yapılan mudarebe sonucunda ise Mehmed 200 kuruşluk borcunun 180 kuruşu karşılığında Gürcü asıllı cariyesini Ali beşeye satmıştır.⁷⁸

71 Üsküdar403, C 70, s. 13, Hüküm no: 197.

72 Üsküdar84, C 10, s. 296, Hüküm no: 482.

73 Üsküdar396, C 68, s. 125, Hüküm no: 115.

74 Hasköy3, C 52, s. 149, Hüküm no: 228.

75 Galata259, C 63, s. 56, Hüküm no: 6.

76 Üsküdar26, C 7, s. 369, Hüküm no: 829.

77 İstanbul22, C 57, s. 90, Hüküm no: 21.

78 Eyüb182, C 72, s. 124, Hüküm no: 75.

Her ne kadar mudarebe ortaklıklarının kısa süreler için yapıldığına sıklıkla rastlansa da 23 yıl gibi çok daha uzun sürelerde devam ettiği tespit edilmiştir. Mehmed ve Haffaf İsmail 23 sene önce yapılan bir mudarebe ortaklığı neticesinde; İsmail mudarebe ile 800 kuruş nakit ve haffaf dükkanında bulunan 400 kuruşluk eşyayı almış karşılığında her ay kârın yarısı olan 15'er kuruşu Mehmed'e vermiştir. Mehmed'in vefatından sonra görülen davada vasilerin geçen 15 ayda ribh almadıkları belirtilmiştir. Neticede varislerin ayda 15 kuruştan 225 kuruş alacakları olduğu anlaşılmıştır.⁷⁹Uzun yıllar süren bir diğer mudarebe ortaklığında; dava kayıtlarından 22 senelik berber dükkanı ortaklığının son bulduğu, alacak verecek kalmadığı anlaşılmıştır.⁸⁰Fatma Hatun'un 12 sene boyunca 1.000 akçesi mudarebe ile eşi Hızır'da kalmış, 12 sene sonunda kendi hissesine düşen 4.000 akçe nemasıyla toplam para 5.000 akçe olarak geri alınmıştır.⁸¹ Uzun vadeli bir diğer örnekte; 1.500 kuruşluk sermaye kârı yarı yarıya olmak üzere mudarebeye verilmiş, Nalbur Mustafa'nın ölümünden sonra 3 senede 296 kuruş kâr ile birlikte borçludan geri istenmiştir.⁸²

Mudarebe ortaklıklarının vasiler tarafından yürütüldüğü, anlaşmazlıkların vasiler tarafından takip edildiği hatta vasiyet yolu ile mudarebe ortaklığı kurulması istekleri ile karşılaşmıştır. Safiye hanım hayatta iken kasap Karacaya verdiği 14.000 akçenin geri istenmesi davasında Safiye hanımın yetimlerine vasi tayin edilen Ferrus, kasap Karacaya Safiye hanımın 14.000 akçeyi karz ile verdiğini söyleyerek geri istemiştir. Kasap karaca savunmasında paranın mudarebe ile verildiği bundan dolayı elde kalan meblağın yarısını vasi Ferrusa verdiğini belirtmiştir.⁸³ Hacı Osman'ın nafaka vermeden karısını terk ettiği belirtilen davada Osman, Yusuf'a verdiği 120 esedi kuruşluk mudarebe parasından karısına ve çocuklarına nafaka ödenmesi isteğini tekrarlamıştır. Davadan Osman'ın ailesine bakması için bir vasi tayin ettiği anlaşılmıştır. Vasi, kişi başı 8'er akçeden toplamda günde 32 akçelik meblağı Yusuf'tan alarak (mudarebe kârından karşılanarak) aileye vermesi gerektiği anlaşılmıştır.⁸⁴

79 İstanbul25, C 76, s. 498, Hüküm no: 627.

80 Mahmutpaşa1, C 91, s. 319, Hüküm no: 355.

81 İstanbul12, C 16, s. 346, Hüküm no: 385.

82 Kısımetiaskeriye19, C 58, s. 902, Hüküm no: 740.

83 Üsküdar9, C 4, s. 260, Hüküm no: 620.

84 Rumeli127, C 55, s. 199, Hüküm no: 171.

Bırakılan vasiyetler ile de paranın mudarebeye verilmesi söz konusudur. Faydasının gideceği cihetlerin yazıldığı dava örneğinde; Hüseyin, vefat ettiği zaman neler yapılmasını istiyorsa tamamını vasiyetine kaydetmiştir. Belgede vefat masraflarına harcananlar çıkarıldıktan sonra arta kalan meblağın mudarebe ortaklığı ile Gebze İbrahim Ağa zaviyesine verilmesi isteği dikkat çekicidir. Burada ortak bir kişi değil bir kurumdur. Kârın da aynı zaviyede dua okunması için harcanması istenmiştir.⁸⁵

Metin boyunca fark edildiği üzere mudarebe ortaklıkları oldukça girift ilişkiler içermektedir. Çalışmanın son örneği de bu ilişkilerin kaydedildiği hüccetten alınmıştır. Galata Mahkemesi'ndeki ardı ardına kayıtlı üç hükümden ilkinde vefat eden Mustafa beşenin Haydar reise mudarebeden 400 riyalı kuruş borcu bulunduğu kayıtlıdır. Hemen arkasındaki hükümde, bu sefer Mustafa beşenin varislerinin Zülfikar çavuştan mudarebe ortaklığı neticesinde alacakları 100 kuruş olduğu bunun 47 kuruşunu Haydar reise, kalan 53 kuruşun kendilerine verilmesi için gerekli işlemleri yapması adına Mehmed b. Abdullah'a vekalet verdikleri anlaşılmıştır. Son hükümde ise Haydar reise olan 400 riyalı kuruşun 350'sinin Mustafa beşenin terekesinden alındığı 47 kuruşun ise Zülfikar reisten aktarıldığı kayıtlıdır. Eksik kalan 3 kuruşun akıbeti bulunamamıştır. Görüldüğü üzere mudarebe ortaklıkları birbiri içine geçmiş birçok meseleyi barındırmaktadır.⁸⁶

Sonuç

Araştırma neticesinde İstanbul Kadı Sicillerinden elde edilen mudarebe ortaklığı örneklerinin çalışmaya temel oluşturan Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvaları ile genellikle uyduğu tespit edilmekle birlikte ilişkilendirilemeyen kayıtlar da tespit edilmiştir.

Öncelikle ortaklıkların kadın-erkek ayrımı yapılmadan kurulduğu görülmüştür. Hatta baba ile kız, karı-koca gibi aynı aile üyelerinin kendi aralarında ortaklıkları bulunmaktadır. Din, mudarebe ortaklıklarında kısıtlayıcı bir etken olmamıştır. Aynı dine mensup kişilerin birbirileri ile yaptıkları ortaklıklar çoğunlukta olsa da farklı dine mensup kişilerin ortaklıkları da azımsanmayacak kadar örneklenmiştir. Bazı hüccetlerde meslekler de yazmaktadır; mumcu, madenci, fırıncı, kasap, balcı, kahveci, bakkal, balıkçı gibi çeşitli esnaf grupları göze çarpmıştır.

⁸⁵ Üsküdar1, C 1, s. 291, Hüküm no: 472.

⁸⁶ Galata65, C 39, s. 88, Hüküm no: 55.; Galata65, C 39, s. 179, Hüküm no: 146; Galata65, C 39, s. 180, Hüküm no: 147.

Para birimi olarak sıklıkla akçe ve kuruş kullanılmakla birlikte efrençiyе altını, esedi kuruş, riyali kuruş, yıldız altını, filori gibi farklı birimler de söz konusudur. Hatta aynı ortaklıkta birden fazla para birimi kullanımına rastlanmıştır. Kurulan ortaklıklarda her zaman olmasa da kefil ve rehin uygulaması tespit edilmiştir. Bir hüccette ortaya konulan meblağın mudaribin kefilinden alındığı kayıtlıdır. Rehin malların arasında bağ, bahçe ve ev gibi mülklerin yanı sıra bilezik gibi taşınabilir değerli eşyalar da bulunmaktadır.

İşlemlere sermaye olan meblağlar 1.000 akçeden 2.000 kuruşa kadar farklılaşmakla birlikte genellikle 100-200 kuruş arasında seyretmesi mudarebe ortaklığının toplumun büyük bir bölümüne yayıldığını göstermektedir. Bu kapsamda mudarebe işlemleri bir yandan boşanma davalarına, diğer yandan terekelere, öte yandan deniz kazaları davalarında geçebilmektedir.

Mudaribler birden fazla kişinin sermayesini birleştirerek ticaret yapabildikleri gibi aynı kişilerle üst üste birden fazla ortaklık tesis edebilirler. Ortaklığın kurulma aşamasında sermayedar mudaribe gidilecek yer ve ticareti yapılacak mal konusunda kısıtlar getirebilir. Bu gibi durumlarda mudarib kısıtlara uymadığında olası zararın tamamına kendi katlanmak zorunda kaldığı dava sonuçları ile tespit edilmiştir.

Ortaklıkların genellikle 1-3 yıl gibi kısa vadede yapıldığı anlaşılrsa da 10-11-22-23 yıllık ortaklık kayıtlarına rastlanılmıştır. Anlaşma bittiğinde ana paralar kârla birlikte geri alınmış, aksi durumda ise dava açılmıştır. Süregiden ortaklıklarda ise kârın verildiği ana paranın işletilmeye devam ettiği örneklenmiştir.

Vekil, varis ve vasi uygulamaları caiz görüldüğü için taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda bu kişilerle sıklıkla karşılaşmıştır. Örneğin; yetim paralarının vasiler yolu ile mudarebe ortaklığında kullanılabileceği tespit edilmiştir. Bahsi geçen uygulama her ne kadar fetva kitaplarında karşılık bulsa da ortaklığın riskinden ötürü uygulamada bir-iki örnek dışında pek görülmemiştir. Mudaribin ya da sermayedarın vefatı durumunda varisler ve vasiler devreye girerek gereken işlemleri yapmışlardır. Varisler ve vasiler mudarebe ortaklıklarından kendilerine kalan borçları ödemek durumundadırlar. Terekelerde kaydı olan bu borçlar mahkemelerde de ayrıca dava konusu olmuştur. Bu gibi terekelerden tespit edilen bilgilerden ortaklıkların nasıl birbiri içine geçmiş girift ilişkilerden oluştuğu daha iyi fark edilmektedir. Vefat eden bir kişinin mudarebeden borcu olmasına rağmen bu kişinin diğer mudarebe ortaklığından alacaklarının bulunduğu, bir ortaklıktan

alınan ile diğer ortağa olan borcun ödenebildiği, tüm işlemlerin tarafların vekilleri aracılığı ile yürütülebildiği, borçların süre verilerek ertelenebildiği tespitlerden bir kaçıdır. Dahası vasiyet ile mudarebe ortaklığı kurulabilmiştir. Kişi vefatından sonra yapılmasını istediği masrafları kaydetmiş sonrasında arta kalan meblağın Gebze İbrahim Ağa Zaviyesi ile mudarebe ortaklığında kullanılması için şart koşmuştur.

Yapılan araştırma neticesinde, mudarebe usulünün uygulama örnekleri üzerinden daha fazla çalışmaya konu olması gerektiği kanısına varılmıştır. Özellikle kadınların ekonomik hayata katkılarının gösterilmesi açısından oldukça zengin örnekler bulunmaktadır. Ayrıca devletin ticareti yönlendirme, denetleme ve tarafları uzlaştırmadaki rolleri daha detaylı incelenmeyi beklemektedir. Çalışmanın eksiği 16-17 ve 18.yüzyıl verilerinin kendi aralarında incelenerek karşılaştırma yapılmamasıdır. Ayrıca 19. yüzyıl verilerine ulaşılammış olması da bir diğer eksikliklerdir.

Kaynaklar

- Alkan, Halime “17. Yüzyıl İstanbul’unda Finansal ve Ticari İlişkilerin Sosyal Ağ Analizi (SNA) ile Değerlendirilmesi”, *İstanbul İktisat Dergisi* 69, 2019/2.
- BAB Mahkemesi C 46-54-92-197. Mahmutpaşa Mahkemesi C 1. Ahiçelesi Mahkemesi C 1
- Balat Mahkemesi C 2.
- Beşiktaş Mahkemesi C 2.
- Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları: Fetava-yı Ali Efendi*, açıklayan, H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Yayınları, C 2, İstanbul 2014.
- Çelik, Ümrân, “Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 1/3, 2017.
- Diñç, Yusuf, “Economic Contributions Of Interest-Free Finance Models”, *Journal of Islamic Economics and Finance*, 4(12), 2018, s.175-194.
- Eğri, Taha, Muhlis Selman Sağlam, “Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2020.
- Eyüb Mahkemesi C 37-49-61-74-182.
- Galata Mahkemesi C 15-20-65-114-259.
- Gedikli Fethi, “İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudarebe”, *Hak-iş Dergisi*, 1999.
- Gedikli, Fethi, *16. ve 17. Asır Osmanlı Şer’iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı: Galata Örneği*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1996.
- Gedikli, Fethi, *Osmanlı Şirket Kültürü XVI ve XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması*, İstanbul 1998.
- Hasköy Mahkemesi C 3.
- İstanbul Mahkemesi C 10-12-18-22-25-94-172-191.
- Kalkan, Cemal, “Mudârabede Tarafların Kâr Üzerindeki Haklarının Hukukî Niteliği”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, 34, 2020.

Kalkan, Cemal, *Mudârabe Sözleşmesinde Kâr*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.

Kallek, Cengiz, “mudarebe”, *TDV, İslam Ansiklopedisi*, C 30.

Kısmet-i Askeriye Mahkemesi C 50.

Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Rumeli Mahkemesi C 40-127-161-272.

Üsküdar Mahkemesi C 1-9-14-26-51-84-403.